

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1972

“ΠΑΙΔΕΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΙΤΕ !”

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἑορτάζομεν σήμερον, ὅπως κάθε χρόνο, τὴν ἐπέτειον μιᾶς ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐξορμήσεις τῆς φυλῆς. Εἰς ἓνα ξέσπασμα μεγαλειῶδες καὶ ἀκατεύθυντον, ὥριμος λαὸς ὁ ἐλληνικὸς, ἀνέζησε σιωπηλός, πείσμων, θεληματικὸς, ἀγέρωχος, τὸν παιᾶνα τῆς Σαλαμῖνος :

*... ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε
ἐλευθεροῦτε πατρίδ' ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.*

Δὲν ὀρίζει νόμος τῆς Πολιτείας τὴν ἐπέτειον αὐτὴν ὡς ἐθνικὴν ἑορτὴν. Ἀλλ' αἱ ἐθνικαὶ ἑορταὶ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν καθολικὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους καὶ ἐκδηλοῦνται μὲ τὴν λαϊκὴν ἐπιταγὴν. Καὶ τῆς λαϊκῆς αὐτῆς ἐπιταγῆς ὄργανον καὶ φορέυς, καὶ τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνευματικὸν ἴδρυμα τῆς Χώρας, θεματοφύλαξ τοῦ αἰωνίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐκτελεῖ σήμερον τὴν ἱερὰν ἐντολήν, ἑορτάζον εἰς πανηγυρικὴν συνεδρίαν τὴν ἐπέτειον τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.

Ὅπως ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἱστορίας ἔτσι καὶ ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, ἰδίως δὲ τὰ

προηγηθέντα αὐτῆς, εἶναι ἀντικείμενα συζητήσεων, ἐρμηνειῶν καὶ ἀμφιβολιῶν, πὺν δὲν εἶναι πάντοτε ξέναι πρὸς τὰς ἰδεολογικὰς προτιμήσεις ἢ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα ἢ τὰ κομματικὰ πείσματα τῶν ἐρευνητῶν. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸν ὅτι τὸ συνηθέστερον ἡ Ἱστορία γράφεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν προοπτικὴν τοῦ μέλλοντος. Εἶναι, ὅπως ἐλέχθη προσφυνῶς, «ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ παρελθόντος μὲ τὰ ὕλικά τοῦ μέλλοντος». Πάντα δὲ ταῦτα δὲν ἀπαμβλύνονται ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἀναδίφησιν τῶν ἀρχείων τῶν κρατῶν πὺν ἐπηρεάζουν κατὰ κύριον λόγον τὴν Ἱστορίαν, ὅπως εἶναι π.χ. τὰ ἐφέτος δημοσιευθέντα περιλάλητα ἔγγραφα τοῦ Φόρειν Ὁφφρις, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ ἔχουν συνταχθῇ μὲ τὰς ἰδίας μονομερείας ἐκάστου ἐκ τῶν συντακτῶν των.

Μίαν προσπάθειαν κάποιας ἐκκαθαρίσεως τῶν πραγμάτων αὐτῶν θὰ καταβάλω εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ὁμιλίας μου.

Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ γεγονότα πὺν καμμία ὑστεροβουλία καὶ καμμία ἐμπάθεια δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ. Καὶ ἓνα τέτοιο γεγονὸς εἶναι ὁ καθολικὸς πολεμικὸς ξεσηκωμὸς τοῦ λαοῦ τὸ πρῶν τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου.

Εἴχαμεν πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς τὸ πρὸν ὀμιον νὰ ζήσωμεν ἐντονώτερον καὶ ἀμεσώτερον τὴν μεγαλειώδη αὐτὴν ἡμέραν, πὺν ὑπῆρξε μιὰ μεγάλη λαϊκὴ ἐορτή, παρατεينوμένη καὶ τὴν ἐπομένην καὶ τὴν μεθεπομένην μέχρι τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἐπιστρατεύσεως.

Δὲν εἴχαμεν βέβαια πολλοὶ τὴν τιμὴν νὰ στρατευθῶμεν. Μόνον ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος ἔγινε δεκτὸς ὡς ἐθελοντής. Ἡ ἰδική μου αἵτησις ὑποβληθεῖσα ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν τὴν 28^{ην} Ὀκτωβρίου δὲν ἔτυχε ἀπαντήσεως, μοῦ ἐπεδείχθη δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ τοῦ ζῶντος εἰσέτι τότε Ὑπουργοῦ Ἀσφαλείας τῆς Κυβερνήσεως Μεταξᾶ. Μερικοὶ ὅμως ἀπὸ ἡμᾶς ἐκλήθημεν νὰ προσφέρωμεν τὰς ὑπηρεσίας μας εἰς τὴν ἀποκληθεῖσαν «πνευματικὴν ἐπιστράτευσιν» καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτὴν περιήλθομεν τὴν Ἑλλάδα, φθάσαντες εἰς τὰ ὅρια τῆς ζώνης τῶν ἐπιχειρήσεων. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸ ψυχολογικὸν κλίμα τοῦ ἀγῶνος. Ἐκοιμήθηκα πολλὰς φορὰς εἰς πρό-

χειρα καταλύματα πού ετοίμαζαν τήν τελευταίαν στιγμὴν φοιτηταί μου στρατευθέντες ἢ αἱ οἰκογένειαι των εἰς τὴν Δυτικὴν ἰδίως Μακεδονίαν. Καὶ μέσα εἰς τὰς φοβερὰς ταλαιπωρίας πού ἐπέβαλλεν τὸ πρόωμον πῆχος ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων πού ἀνενόχλητα ηὐλάκωναν τὸν ἑλληνικὸν οὐρανόν, ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἑλλήνων καθίστα φανερὰ ὅχι μόνον τὸ πείσμα διὰ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν νίκην. Αὕτῃ ἡ τελευταία ἦτο ἡ εἰσφορὰ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως εἰς τὸν πόλεμον. Αὕτῃ μᾶς ἐχαλύβδωνε τὰ νεῦρα, αὕτῃ μᾶς μετέβαλλε — τὸ ἔγραφα τότε εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἄρθρα μου εἰς τὸ «Ἔθνος» καὶ τὴν «Μακεδονία» — μᾶς μετέβαλλε, λέγω, ἀπὸ ἐμψυχωτὰς εἰς ἐμψυχωνομένους, μᾶς ἄλλαζε ἀπὸ ὀμιλητὰς τοῦ γραφείου σὲ πουλιὰ τῆς καταγίδος πού εὐηγγελίζοντο μίαν καλύτερην ἑλληνικὴν αὖριον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχαν οἱ δισταγμοί. Ὡμίλουν ἡ σύνεσις καὶ ἡ γνώσις τῶν πραγμάτων. Ἐπάνω ὅμως εἰς τὰ βουνά, ἡ ἑλληνικὴ ἀλκή ἐξηνέμιζε κάθε ἀντίθετην σκέψιν καὶ ἐθύμιζε τοὺς στίχους τοῦ Δροσίνῃ :

Πίστη εἶναι ὅταν

ὅσο ἀλόγιστο καὶ πλάνο ὁ νοῦς κι ἂν τὸ ξέρῃ

Ἕλιο προσμένεις τὰ μεσάνυχτα

κι ἀστροφεγγιὰ τὸ μεσημέρι.

Εἰς τὶς τέσσερες τὸ πρωὶ τῆς Δευτέρας, 28^{ης} Ὀκτωβρίου, ἔνα τηλεφώνημα τοῦ μακαρίτου Δημητράκη Χέλμη μὲ ἐξύπνησε, διὰ νὰ μοῦ ἀναγγεῖλῃ ὅτι ἤρχισεν ὁ πόλεμος. Ἐπεριμέναμεν ὅλοι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν γεγονότα διότι ἦτο προφανὲς ὅτι ἡ Ἰταλία μὲ τὴν τυμπανοκρουσίαν της περὶ δῆθεν εἰσβολῶν Ἑλλήνων πρακτόρων εἰς τὴν ὑπὸ τὴν κατοχὴν της Ἀλβανίαν παρεσκεύαζε πασιφανῶς κάποιον *casus belli* ἀγνώστων συνεπειῶν.

Τὸ πρᾶγμα εἶχε φανῇ ἀπὸ μακροῦ. Ἡ ἀπόβασις εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν τοῦ 1939, ὁ τορπιλλισμός τῆς «Ἑλλης»

τὸν Δεκαπενταύγουστον τοῦ 1940 καὶ χίλια δυὸ ἄλλα περιστατικὰ ἔδειχναν ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ δὲν εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν παλαιὰν πολιτικὴν τῆς ἐπεκτάσεως εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Δὲν χρειάζεται πολλὴ σοφία διὰ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἤμπορεῖ νὰ ἀλλάζουσιν καθεστῶτα, δύσκολα ὅμως ἀλλάζουν γραμμὴν ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἐκτὸς ἂν ἔλθῃ ἡ στιγμή τῆς καταρρεύσεως τοῦ ὀνείρου πὺν εἶχε ὁδηγήσει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν βάσεων κάθε νέας ἐξορμήσεως. Καὶ πάλιν . . . Ἡ Κυρηναικὴ, τὰ Δωδεκάνησα, ἡ Μικρασία, ἡ Ἀλβανία, εἶναι σταθμοί. Εὐτυχῶς ὅτι πλέον δὲν ὑπάρχουν. Ἡ Μεγάλῃ Δύναμις τοῦ Βορρᾶ ἀπέδειξε ἄλλωστε ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν καὶ ἀποδεικνύει καθ' ἡμέραν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν.

Ἐπῆγα ἐσπευσμένως μὲ τὸν Χέλμην εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ἐπίσης μακαρίτου Γεωργίου Βλάχου εἰς τὴν «Καθημερινήν». Ὁ Βλάχος ἀγρυπνῶν εἶχε τηλεφωνήσει εἰς τὸν Χέλμην. Ἡ εἰκὼν πὺν μᾶς ἔδωσε δὲν ἦτο καθόλου ἐνθαρρυντικὴ. Μικρὰν προέβλεπε τὴν ἀντίστασίν μας. Καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἦλθεν τὸ διάγγελμα τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Λαόν, ἡ ἀπαισιοδοξία ἔγινε μεγαλύτερη. «Μὲ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς, ἔλεγε, τὸ Ἔθνος σύσσωμον καὶ πειθαρχοῦν ὡς εἷς ἄνθρωπος, θὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, μέχρι τελικῆς νίκης». Καὶ ἐνετάθη ἀκόμη μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μολονότι ἀπεκαλύφθη ἡ μεγαλειώδης ἐξόρμησις τοῦ λαοῦ μας, ὅταν ὁ Βλάχος ἐδημοσίευσεν τὴν φωτογραφίαν πὺν τοῦ ἔδωσε ὁ Μεταξᾶς, μὲ προχρονολογημένην ἀπὸ τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου ἀφιέρωσιν:

«Θὰ νικήσωμεν!

Ἀλλὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας,

ὑπὲρ τὴν Νίκην ἢ Δόξα!»

Ἡ φωτογραφία ἐδημοσιεύθη τὴν 17 Νοεμβρίου, ὅτε ἡ νίκη εἰς τὸ μέτωπον ἦτο δεδομένη. Τὸ ἄγχος ὅμως ὑπῆρχεν διὰ τὸ μέλλον.

Καὶ ἐκδηλώνεται εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Μεταξᾶ τὴν 30 Νοεμβρίου.

«Ἀπόψε τηλεγραφήματά τινα μοῦ δίδουν ὑπόνοιαν ἀνάμειξεν Γερμανίας».

Ἴδον διατὶ ἄλλη ἦτο ἡ ἀτμόσφαιρα εἰς τὰς ἐπισήμους καὶ ἡμιεπισήμους Ἀθήνας καὶ ἄλλη εἰς τὸ μέτωπον καὶ εἰς τὸν λαόν. Αἱ Ἀθηναὶ ἡμύνοντο, ὁ λαὸς ἐπετίθετο.

Τοῦτο πράγματι εἶναι τὸ μυστικὸν τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐξαπέλυσε ἐπιθετικόν, ὅχι ἀμυντικὸν πόλεμον.

Καμμίαν σημασίαν δὲν εἶχε ἡ πρόκλησις. Ἡ ἐπιθετικότης εἶναι ζήτημα ψυχῆς, ὅχι ζήτημα νομικῆς διαδικασίας. Εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν ἐκινήθη ἡ διαδικασία τοῦ πολέμου κατὰ τῆς τυραννίας. Καὶ τὴν τυραννίαν ἐξεπροσώπει τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Ἀξων.

Εἶναι εὐκόλον νὰ εἶναι κανεὶς κυνικός. Καὶ ἀνθρώπινον. Καὶ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν κάθε ὀλιγαρχίας, πολιτικῆς, κοινωνικῆς ἢ οἰκονομικῆς. Ἀλλ' ἂν, ὅπως λέγει ὁ Λαροσφουκώ, ἡ ὑποκρισία εἶναι ὁ φόρος τιμῆς ποὺ ἀποτίει ἡ κακία εἰς τὴν ἀρετήν, πρέπει νὰ ἡμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν κάτω ἀπὸ τὰ συνθήματα ὑπὸ τὰ ὁποῖα καλύπτομεν ἡμεῖς τὰ ἰδανικά μας, τὰ συμφέροντα ἢ τὰς ἀδυναμίας μας, τὰ ὑποσυνειδήτητα ρεύματα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως ποὺ ξεσπᾷ εἰς μίαν στιγμὴν καὶ συνθέτει εἰς τὴν ἀγωνιώδη τῆς προσπάθειαν τῆς δημιουργίας ὅλα τὰ κίνητρα, ὅλους τοὺς πόθους καὶ ὅλους τοὺς πόνους τῆς. Καὶ τὸ ὑποσυνειδητον αὐτὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως τὸ ἐδημιούργησε τὸ αἶτημα τῆς ἐλευθερίας.

Εἶναι πλάνη οἶκτρον καὶ σφάλμα μέγα νὰ ὑποτιμᾷ κανεὶς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Καὶ εἰς τὸ σφάλμα αὐτὸ ὑποπίπτουν καὶ ὅσοι διακηρύττουν ὅτι ἄνευ τῆς ὑπάρξεως αὐταρχικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τετραετίαν δὲν θὰ ὑπῆρχε ἐνότης κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου καὶ ἐξόρμησις καὶ παλμός. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι, ὅπως ἀποθανὼν πολιτικὸς ἀνὴρ ὅταν ἔγραφε τὴν 10 Φεβρουαρίου 1940 εἰς σημείωμά του πρὸς τοὺς Ἀγγλους ὅτι «ἡ Ἑλλάς διὰ νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τοὺς φίλους τῆς πρέπει νὰ εἶναι ἰσχυρά, ἐνῶ ἡ τυραννία τῆς μισητῆς δικτατορίας τὴν

παραλύει, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ τὴν ἡμέραν τοῦ κινδύνου».

Καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἄκραι ἀπόψεις, ἀπηχοῦσαι δύο διαφορετικὰς ἰδεολογικὰς καὶ κομματικὰς μονομερείας, παραμελοῦν τὸν παράγοντα «Ἑλλην», πὺν εἶναι μέσα εἰς τὴν οὐσίαν καὶ εἰς τὸ βάθος συννυφασμένος μὲ τὴν Ἑλλάδα, ὅποιανδήποτε μορφήν καὶ ἂν αὕτη ἔχῃ ἐξωτερικῶς καὶ ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ κρίσις του διὰ τὸ καθεστῶς της. Δὲν ἐξαντλεῖται ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ ἐλληνικοῦ πατριωτισμοῦ εἰς τὴν τυπικὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Ἑλληνος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλάς ἔχει βαθύτερον περιεχόμενον. Ὑποσυνειδήτως συνδέεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλληνος μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς σταυροφορίας διὰ τὰ ἰδανικά του. Καὶ εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἰδανικῶν καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐκαστοτε τοῦ ἰδανικὸν πὺν συμπίεζεται. Καὶ τὸ 1940 τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ ἦτο ἡ ἐλευθερία. Ὁ Ἀξων ἦτο ὁ φορεὺς τοῦ κινδύνου. Κατ' αὐτοῦ ἡ σταυροφορία. Ἦτο κἄτι παραπάνω ἀπὸ Ἑλλην ὁ γίγας πὺν ὠρθώθη τὴν 28ῃν Ὀκτωβρίου κατὰ τοῦ εἰσβολέως. Ἦτο ὁ ἐλευθεροῦς ἄνθρωπος. Ὁ περιορισμὸς τοῦ σκιρτήματός του εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πατρίου ἐδάφους ἀποτελεῖ μείωσιν τοῦ ἀπεράντου ἀνθρωπίνου μεγαλείου τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ξεσηκωμοῦ ὡς ἀμυντικῆς ἀπλῶς προσπαθείας μειώνει, μὲ ἀνακριβῆ ὀροσήμανσιν, τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ βάθος τῆς ἐλληνικῆς σταυροφορίας.

Ὅσοι ἐζήσαμεν τοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῆς Ἀθήνας τὴν 28ῃν Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπόμενες ἡμέρες, ὅσοι εἶδαμεν τὸν παλμὸν καὶ ἀνεπνεύσαμεν τὸν ἀχὸν τῶν ἐλληνικῶν φαραγγιῶν, ἀρνούμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξορμήσεως τοῦ Ἑθνους εἰς τὴν ἀμυντικὴν μόνον προσπάθειαν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐπιδρομέως. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἡ Ἰταλία ἦτο ἀκόμη Μεγάλῃ Δύναμις καὶ ὁ στρατὸς της δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐξευτελισθῇ. Καὶ ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον ἡ Δύσις, ὑπερτιμῶσα — ὅπως συνήθως — τοὺς κομπορρήμονας ρεκλαμαδόρους, ἐφοβεῖτο τὰς λόγχας τοῦ Ἰταλοῦ Δικτάτορος. Ἡ δὲ ἐλληνικὴ καλὴ κοινωνία, θαμβωμένη ἀπὸ τὴν τάξιν πὺν ἀποκατέστησε, τάχα, ὁ φασισμὸς

εἰς τὴν γείτονα χώραν ἔτρεμε — καὶ ἅς μὴ κρυπτόμεθα, μόνον ἡ ἀλήθεια σώζει! — τὸν στρατὸν τοῦ χαρτίνου Δουκὸς. Καὶ τὸν ἔτρεμε ὅχι μόνον ἀπὸ ἀπογοήτευσιν διὰ τὴν λιποθυμίαν τῆς Δύσεως, ὅπως συνέβαινε μὲ πολλούς, ὅχι μόνον ἀπὸ πικρίαν διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἐρωτοτροπούσας πρὸς τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῆς οἰκοδομουμένης Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως, εἰς βάρος μας, ἔτρεμε ἀπὸ τὴν διαβρωτικὴν διείσδυσιν τοῦ κομμουνιστικοῦ μύθου, φοβήτρον διὰ τοὺς μὲν, ἐλπίδος διὰ τοὺς ἄλλους, μέχρι σημείου διαλύοντος εἰς τὰς ἀνωτέρω σφαίρας κάθε προσπάθειαν ἀντιδράσεως καὶ κατὰ τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος πὺν εἶχεν ἐπιβληθῇ μὲ ἀπόφασιν μονιμότητος καὶ διὰ τὸ ὅποῖον ὅλοι ἐγνώριζον καὶ ὅλοι ἀνεγνώριζον ὅτι δὲν εἶχε καμμίαν λαϊκὴν βάσιν, καὶ κατὰ τοῦ ἐλλοχεύοντος φασιστικοῦ κινδύνου.

Τοποθετουμένη μέσα εἰς αὐτὴν τὴν γενικώτερην συγκυρίαν ἡ λαϊκὴ ἐξέγερσις φωτίζεται μὲ ἐκτυφλωτικὸν μεγαλεῖον. Τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ ἀπειλουμένου χαλασμοῦ, ὁ λαὸς κατήργησε τὴν ψυχολογίαν τῆς τυραννίας πὺν ἐκυριάρχει, διότι ἀντελήφθη ὅτι τὴν πρωίαν τῆς Δευτέρας ἐκείνης εἶχαν καταρρεύσει ὡς χάρτινος πύργος τὰ χιτλεροφανῇ φληναφήματα περὶ τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐχαιρέτισε μὲ τὴν ἄδολον ψυχὴν του τὸ ὑπερήφανον «ὅχι» πὺν ἐξεστόμισε ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ὁ ὅποιος δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ πράξῃ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, ὅπως καὶ οὐδεὶς ἄλλος εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν, ἐξιλεώθη ὁμως δι' αὐτοῦ διὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἀνεδέιχθη πραγματικὸς Ἕλλην. Καὶ τοὺς πραγματικὸς Ἕλληνας τοὺς τιμᾶ, παρὰ τὰς συκοφαντίας, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰ ὀλισθήματά των, ὁ λαός. Μὲ αὐτὴν τὴν τιμὴν τὴν ἐπαξίαν τιμήν, ὅχι τὴν δουλικὴν ὑποταγὴν σφυρηλατεῖται ἡ ἐθνικὴ ἐνότις. Καὶ ἤρχισε μὲ αὐτὴν τὴν βάσιν καὶ μὲ αὐτὸ τὸ θεμέλιον ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐμπρὸς εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς λαϊκῆς ἐξορμήσεως ἔχουν δευτερεύουσαν πλέον δι' ἓνα ἐορτασμὸν σημασίαν τὰ προβλήματα καὶ αἱ ἀμφιβολίαι πὺν ἐδημιουργήθησαν διὰ τὴν προηγηθεῖσαν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου περίοδον.

Δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἐπιτετραμμένον νὰ μὴ ἐπιχειρηθῇ ἡ προσπάθεια κάποιου ξεκαθαρίσματος διὰ νὰ διαλυθοῦν αἱ πλάναι ποὺ ὑποκαίόμεναι ἀπὸ τὰς προσωπικὰς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας καὶ κινούμεναι ἀπὸ τὸ κομματικὸν πεῖσμα ἔχουν ἀφήσει μερικὰ ἐρωτηματικὰ εἰς τὸν σύγχρονον Ἕλληνα. Εἶναι δὲ χρήσιμος ἡ διευκρίνησις διότι εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς Γῆς ἀνακλύπτουν καὶ δυνατόν νὰ ἀνακλύφουν αὔριον ὀξύτερα προβλήματα ποὺ χωρὶς νὰ εἶναι τὰ ἴδια μὲ τὰ παλαιά, ὁμοιάζουν φεῦ! σὰν δύο σταγόνες νεροῦ μὲ αὐτά!

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας καὶ ἀρχισυντάκτας τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων τὴν 30 Ὀκτωβρίου, ἀνέλυσε ἐν λεπτομερείᾳ καὶ μὲ βαρεῖαν ἀληθῶς σοβαρότητα τὴν κατάστασιν καὶ ἐδήλωσεν ἐν εἵδει ἐξομολογήσεως τὰ ἑξῆς:

«Ἐτήρησα μέχρι σήμερον τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου, δηλαδὴ τὴν πολιτικὴν τῆς αὐστηρᾶς οὐδετερότητος. Ἐκαμα τὸ πᾶν διὰ νὰ κρατήσω τὴν Ἑλλάδα μακρὰν τῆς συγκρούσεως τῶν μεγάλων κολοσσῶν.» Ἦδη, μετὰ τὴν ἄδικον ἐπίθεσιν τῆς Ἰταλίας, ἡ πολιτικὴ τὴν ὁποίαν ἀκολουθῶ εἶναι ἡ πολιτικὴ τοῦ ἀειμνήστου Βενιζέλου, διότι εἶναι ἡ πολιτικὴ τοῦ συνταγτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν τύχην τῆς Ἀννάμεως διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θάλασσα εἶναι ἀνέκαθεν, ὅπως εἶναι καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅχι τὸ ἐμπόδιον ποὺ χωρίζει ἀλλ' ἡ ὑγρὰ λεωφόρος ποὺ ἐνώνει... Ἡ νίκη θὰ εἶναι καὶ δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἰδική μας. Θὰ εἶναι νίκη τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ κόσμου, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ἡ Γερμανία, ἀφ' ὅς ἔως τώρα δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα, εἶναι καταδικασμένη νὰ συντριβῇ...».

Καὶ περαιτέρω:

«Ἐν τούτοις, πρέπει νὰ σᾶς ἐπαναλάβω ὅ,τι ἐπισημότερον διεκήρυξα ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν. Ἡ Ἑλλὰς δὲν πολεμᾷ διὰ τὴν Νίκην. Πολεμᾷ διὰ τὴν Δόξαν. Τελικῶς ὅμως θὰ νικήσωμεν». Ἡ φράσις αὐτὴ φωτίζει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀφιερώσεως εἰς τὴν φωτογραφίαν πρὸς τὴν «Καθημερινήν». Καὶ ἀκόμη:

«Ἡ Ἰταλία εἶναι μεγάλη δύναμις, ὅταν δὲ προχθὲς ἔγινε ἡ πρώτη ἀεροπορική ἐπιδρομή, ὁμολογῶ ὅτι μὲ ἔκπληξιν ἤκουσα ὅτι τὰ ἐπιδραμόντα ἀεροπλάνα ἦσαν μόνον ἰταλικά. Αὐτὸ φθάνει νὰ σᾶς δώσῃ νὰ καταλάβετε μὲ ποιῆς ἰδέες μπῆκα στὸν πόλεμο. Ἀλλὰ ὑπάρχουν στιγμὲς κατὰ τὶς ὁποῖες ἕνας λαὸς ὀφείλει, ἂν θέλῃ νὰ μείνῃ μέγας, νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ πολεμήσῃ ἔστω καὶ χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα νίκης. Μόνον διότι πρῆπει. Γνωρίζω ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ ἄλλο τι αὐτὴν τὴν στιγμήν. Διότι εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπερίσπαστος εἰς τὴν φυσικὴν εὐθυκρισίαν του καὶ ὑπερηφάνειαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ δουλωθῇ ἡ κρίσις του δι' ἀγοραίων θορόβων καὶ παραπλανητικῶν ἐνεργειῶν».

Ἄν δικαιολογήσωμεν τὴν τελευταίαν ὑβριστικὴν φράσιν ἀπὸ τὴν πικρίαν τοῦ χασίματος τῆς μαρμαρυγῆς μιᾶς ἀνεδαφικῆς πολιτικῆς δημιουργίας, αἱ ὑπόλοιποι σκέψεις φωτίζουν τὴν ὅλην εἰκόνα. Φωτίζουν τὴν προηγουμένην φράσιν μου ὅτι ὁ Μεταξᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ εἴπῃ «ὄχι» — καὶ δι' ἄλλους μυρίους ἀκόμη λόγους — ἀλλὰ καὶ διότι δὲν θὰ τὸ ἐδέχετο ὁ λαός. Καὶ φωτίζουν ἀκόμη καὶ τὴν βασικὴν διαφορὰν ἀντιλήψεων μεταξὺ τοῦ Ἠγέτου καὶ τοῦ Λαοῦ ποὺ ἐξηγεῖ τὴν ἐρμηνείαν ποὺ ἔδωσα παραπάνω. Ὁ λαὸς ἐπίστευσε εἰς τὴν νίκην, διότι ἐμάχετο μὲ τὸ τρελλὸν ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς τυραννίας. Ὁ Μεταξᾶς δὲν συνεκινεῖτο ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν αὐτό. Ἦτο ὁ διαχειριστὴς τῶν τυχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Καὶ ἀπὸ τὴν σκοπιάν του εἶχε δίκαιον. Τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος ἦτο δύσκολον νὰ κρατηθῇ μέχρι τέλους. Καὶ ἡ πολεμικὴ μας παρασκευὴ ἦτο μικρά. Καὶ τοῦτο ἦτο ἐπίσης φεῦ! δικαιολογημένον. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως μὲ τὴν ὑπάρχουσαν συγκυρίαν. Οὔτε — καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν — ἐδικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων, μόνων ὑπολογισίμων ἐνδεχομένων ὑποστηρικτῶν. Ἄλλο περιεχόμενον εἶχε ἡ λαϊκὴ σταυροφορία.

Ἄς ρίψωμεν ἕνα βλέμμα εἰς τὰ προσηγηθέντα γεγονότα ἀπὸ τὰ

ὅποια πηγάζει ἡ ἀδυναμία τῆς Ἑλλάδος νὰ παρασκευασθῇ ἀλλὰ καὶ ἡ δυσκολία νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλην πολιτικὴν.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἐτελείωσε μὲ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς πνεύματος εὐφορίας. Ἐθεωρεῖτο ὅτι ἦτο ὁ τελευταῖος πόλεμος ποὺ θὰ ἔβλεπεν ὁ κόσμος. Καὶ ἐπάνω εἰς τὴν εὐφορίαν αὐτὴν ἐστηρίχθη ὅλη ἡ προσπάθεια καλυτερεύσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ὅμως νὰ θεωρῇται καθόλου ἀναγκαῖον νὰ θιγῇ ἡ ἱερότης τῶν θεσμῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ποὺ ἐπεβίωναν. Καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ εἶχαν θεμέλιον τὴν κεφαλαιοκρατικὴν ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς καὶ περικεφαλαίαν τὴν ἀστικὴν κοινοβουλευτικὴν δημοκρατίαν. Καὶ αἱ δύο ὅμως αὐταὶ ἐκφράσεις τῶν θεσμῶν εἶχον γηράσει καὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἀνθέξουν εἰς τὰ νέα αἰτήματα τῶν καιρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μαζῶν ποὺ ἦσαν ἡ νέα δύναμις ποὺ ἐνεφάνισεν ὁ πόλεμος.

Ἡ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασις προεκάλεσε μὲν τὸν τρόμον τῆς Δύσεως, δὲν ἐσυνειδητοποιήθη ὅμως ἡ σημασία της παρὰ μετὰ τὴν ὀριστικὴν συντριβὴν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν ἰδικὴν της σταθεροποίησιν εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐπαυσε τότε νὰ θεωρῇται ὅτι ὠμοιάζε πρὸς τὴν κομμούναν τῶν Παρισίων καὶ ὅτι θὰ ἐπνίγετο εἰς τὸ αἷμα ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Θιέρσου. Ἡρχισε, τούτου ἕνεκα, ἡ παραδοσιακὴ στροφὴ τῆς Δύσεως πρὸς τὴν ἰσορροπίαν ποὺ συνεχίσθη καὶ κατόπιν. Μὲ τὴν Ρωσίαν κατὰ τῆς Γερμανίας. Μὲ τὴν Γερμανίαν κατὰ τῆς Ρωσίας.

Οἱ φασισμοὶ ἐθεωρήθησαν ὡς σύμμαχοι εἰς τὴν ἀρχήν, μολονότι εἰς τὸ βάθος τὰ συνθήματά των ἦσαν πρ ο λ ε τ α ρ ι α κ á. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ἤδη διδάξει ὅτι «ἄνθρωποι ἐπ' ἐχθροὺς τοὺς σφετέρους ἰόντες τῶν πάντων ἀπερίσπαστοι εἰσὶν παρὰ τὸ νικᾶν».

Ἡ πρώτη διάστασις μεταξὺ τῶν μεγάλων τῆς Δύσεως καὶ τῶν μικρῶν ἐθνῶν ἤρχισε τότε. Καὶ ἦτο βαθέως ψυχολογική. Οἱ μικροὶ ἐξηκολούθησαν νὰ φοβοῦνται τὴν ἀναγεννωμένην Γερμανίαν ποὺ ἠπείλει τὴν κρατικὴν των ὑπόστασιν. Οἱ μεγάλοι ἐφοβοῦντο τὸν κομμουνιστικὸν μῦθον ποὺ ἠπείλει τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν των δομήν.

Προσπάθεια συμβιβασμοῦ ὑπῆρξε τὸ πλέγμα τῶν συμμαχιῶν ποὺ

ὀργανώθη, ἰδίως ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καί, συμμετεχοῦσης καὶ τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Ἡ Μικρὰ Ἀντάντ καὶ ἡ Βαλκανικὴ Συνεννόησις. Ἡ προσπάθεια ὅμως διεβιβρώσκετο ἐκ τῶν ἔνδον καὶ οὐδέποτε ἀπέδωσε πλήρως τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Προσέκρουσε κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν νοοτροπίαν πού κυριαρχεῖ καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικούς ἡγέτας νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰς νέας καταστάσεις καὶ τοὺς νέους πολέμους, ὅχι μόνον μὲ βάσιν τὰ διδάγματα τῆς χθές, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ μέσα, μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὰς ἰδέας τῆς χθές. Καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ὀλεθριώτερον ἀπὸ τὴν νοοτροπίαν αὐτήν. Καὶ οἱ πόλεμοι πού ἐχάθησαν ἀπὸ τὴν Δύσιν, ὅπως ὁ γερμανογαλλικός. Καὶ τὰ ἐλεύθερα καθεστῶτα πού κατηργήθησαν ἀπὸ τοὺς ὀλοκληρωτισμούς. Καὶ αἱ διεθνεῖς κρίσεις πού κατέληγον μὲ συνθήκας πού ἦτο φανερόν ὅτι δὲν θὰ ζήσουν πολὺ, εἰς αὐτὴν τὴν νοοτροπίαν ὠφείλοντο.

Μέσα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀντάντ καὶ εἰς τὴν Βαλκανικὴν Συνεννόησιν ἡ σκέψις ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις θὰ ἡκολούθουν τὴν παλαιὰν συνθήθειάν των νὰ θυσιάζουν τοὺς φίλους των χάριν τῶν μεταβαλλομένων συμφερόντων των, ἐξώθει εἰς τὰ ἄκρα τὰς ἐσωτερικὰς των ἀντιθέσεις. Δὲν ἦτο π.χ. μόνον ἡ Οὐγγαρία, μὴ μετέχουσα τῆς Μικρᾶς Ἀντάντ, πού εἶχε ἐδαφικὰς διεκδικήσεις κατὰ τῆς Τσεχοσλοβακίας, ἦτο καὶ ἡ μετέχουσα αὐτῆς Πολωνία. Καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς Βουλγαρίας ἐχούσης διεκδικήσεις, καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὴν Γιουγκοσλαβίαν καὶ πρὸς τὴν Ρουμανίαν καὶ εὐρισκομένης μὲν ἐκτὸς τῆς Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως, ἀποτελούσης ὅμως σοβαρὸν κρῖκον τῆς ἀμύνης τῆς Δύσεως καὶ ἐχούσης πάντοτε τὰς ἀνομολογήτους συμπαθείας αὐτῆς, ἐδημιούργει μίαν νόθον κατάστασιν ἢ ὅποια, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως τῆς Δαλματίας καὶ τῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς Κερκύρας σαφῶς διαγραφέντα ἰταλικὸν κίνδυνον καὶ τὸ διακηρυσσόμενον ὑπὸ τοῦ Μουσσολίνι δόγμα τῆς γενικῆς ἀναθεωρήσεως τῶν συνθηκῶν, καθίστα τὴν Συνεννόησιν αὐτὴν ἐντελῶς ἀσθενικήν.

Ἦδη, ἅμα τῇ ὑπογραφῇ τοῦ Βαλκανικοῦ Συμφώνου τὸ 1934,

Συμφώνου τὸ ὁποῖον εἰς τὴν οὐσίαν προέβλεπε μόνον τὴν ἀπειλὴν ἐκ τῆς Βουλγαρίας εἴτε μόνῃς εἴτε ἐν συνδυασμῷ μὲ Τρίτην Δύναμιν, σαφῶς δὲ ἐγίνετο ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐπιφύλαξις ὅτι δὲν ὑποχρεοῦται νὰ ἐμπλακῇ εἰς πόλεμον μὲ τὴν Ἰταλίαν, ἃν αὕτη ἐστρέφετο κατὰ τῆς Γιουγκοσλαβίας — διότι τότε αὕτη ἦτο ἡ πρόβλεψις — ὑπῆρξαν ἀντιρρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ. Καὶ αἱ ἀντιρρήσεις αὗται κατέληξαν τὸ 1936 εἰς μείζονα ἀπάμβλυνσιν τοῦ Συμφώνου μὲ τὴν δῆλωσιν τῆς Ἑλλάδος ὅτι δὲν θὰ εἰσῆρχετο εἰς πόλεμον μὲ τὴν Ἰταλίαν, ἔστω καὶ ἂν ἡ Βουλγαρία ἐκινεῖτο ταυτοχρόνως καὶ ἀπὸ κοινοῦ μὲ αὐτήν.

Ἦτο φυσικὸν κατόπιν τούτου τὸ Σύμφωνον νὰ προσλάβῃ ἐντελῶς θεωρητικὸν χαρακτήρα. Καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἑταῖροι αὐτοῦ προσεπάθησαν νὰ εὑρουν ἄλλους τρόπους καλύψεώς των κατὰ τῶν κινδύνων οἱ ὁποῖοι ἐγιναν σαφέστεροι ἀπὸ τῆς 5^{ης} Μαΐου 1936 ὅτε ὁ Χίτλερ ξεσχίζων τὴν Συνθήκην τῶν Βερσαλλιῶν κατέλαβε τὴν Ρηνανίαν, ἐνῶ ἡ τύφλωσις τῆς Δύσεως, θεωρούσης τὴν Γερμανίαν ὡς προμαχῶνα κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ὑπετάσσετο, μολονότι ὡς ἀπεδείχθη ὁ Γερμανὸς Δικτάτωρ ἦτο ἐντελῶς ἀπαράσκευος, περισσότερον ἀπαράσκευος ἀπὸ τὴν Δύσιν. Καὶ ἀρχικῶς μὲν καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία καὶ ἡ Τουρκία ἤρχισαν ἐρωτοτροποῦσαι πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ πιέζουσαι τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρουμανίαν νὰ προβοῦν εἰς ὑποχωρήσεις. Καὶ εἶναι δραματικάι αἱ σχετικαὶ ἐγγράφαι εἰς τὸ ἡμερολόγιον Μεταξᾶ. Μετὰ δὲ τὸ Μόναχον, τὴν κατάληψιν τῆς Πράγας, τὴν ἰταλικὴν ἀπόβασιν εἰς Ἀλβανίαν, τὴν ἐκρηξιν τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Γαλλίας, ἡ μὲν Ρουμανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία ἐσύροντο πρὸς συνεννόησιν μὲ τὴν Γερμανίαν, ἡ δὲ Ἑλλὰς παρέμενε ἀκάλυπτος ἐναντι τῆς διαγρομένης σαφῶς ἰταλικῆς ἀπειλῆς. Καὶ ὅμως ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ ἡ διάθεσις τῆς ἐπιβιώσεως τῆς Βαλκανικῆς Συνεννοήσεως. Πῶς ὅμως;

Ἐνα μῆνα πρὸ τῆς ἰταλικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἡ Ἀγγλία ἐξέδωκε ἀνακοίνωσιν ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ π λ η ρ ὡ σ η τ ἂ

χρ έ η τ η ς ! Καί ύπάρχουν εἰς τὸ ἡμερολόγιον Μεταξᾶ αἱ ἀκόλουθοι φράσεις, μὲ ἡμερομηνίαν 12 μέχρι 18 Μαρτίου 1939 :

« Ἑβδομάς παθῶν. Πρώτη ἀνακοίνωσις ἀγγλική γιὰ τὰ χρῆ καὶ ὑποψίες ὅτι θὰ ἐπιζητήσῃ τὴν πτῶσιν μου. Ἐπίσης ὑποψίες διὰ ρόλον Τσουδεροῦ. Βασιλεὺς σταθερὸς ὑπέρ. Ἀλλὰ Ἑλλὰς ἀδύνατον νὰ πληρώσῃ. Ἀνησυχίαι μου. Αἴφνης ἀναπήδησις ζητήματος ἀπειλῆς Ρουμανίας ὑπὸ Γερμανίας (Παρασκευή). Διακοίνωσις Ἀγγλίας Σάββατον. Ζητεῖ ἀπάντησιν. Πόλεμος; Συνεννόησις μὲ συμμάχους; Σάββατον βράδυ μετὰ γεῦμα εἰς διπλωματικὸν σῶμα διαφεύδονται ἀπὸ Ρουμάνους τὰ πάντα! Φαίνεται ὅτι *Gafenco* ἐζήτησε Πέμπτην βοήθειαν Ἀγγλίας. Παρασκευὴν συνεβιβάσθησαν μὲ Γερμανοὺς καὶ Σάββατον διέψευσαν (Χάλιφαξ). Σήμερα ἐπιβεβαιοῦνται εἰκασίαι μου. Ἐν τῷ μεταξὺ Τοῦρκοι ἀπῆντησαν ἔτσι καὶ ἔτσι, μᾶλλον εὐμενῶς.

Τώρα ὅμως θὰ κινηθῇ ὁ *Mussolini*; Μπορεῖ νὰ μὴ κινηθῇ; Καὶ τί ἔχουμε νὰ ὑποστοῦμε ἐμεῖς; Ἀνησυχίες μου σοβαρὰς ἀπόψε 18 Μαρτίου. Φοβερά ἀποφασίς μου ἐν περιπτώσει ἰταλικῆς ἀπειλῆς».

Τὸ κείμενον ἀναφέρεται εἰς πρόσκλησιν τῆς Ἀγγλίας, ἀνανηψάσης πλέον μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Τσεχοσλοβακίας, πρὸς διάφορα κράτη νὰ δηλώσουν εἰς εἶναι ἔτοιμα νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ πάσης ἐπιθέσεως. Τὸ ἐρώτημα εἶναι τί ἐνόει ὁ Μεταξᾶς ὅταν ὠμίλει περὶ φ ο β ε ρ ᾶ ς ἀ π ο φ ᾶ σ ε ω ς. Οἱ Ἴταλοὶ δὲν εἶχον ἀκόμη ἀποβιβασθῇ εἰς Ἀλβανίαν καὶ διέψευδον κατηγορηματικῶς τὴν πρόθεσίν των νὰ τὸ πράξουν. Τὸ ἔπραξαν μετὰ ἓνα μῆνα. Καὶ ὁ Μεταξᾶς προφανῶς τὸ προέβλεπε. Προέβλεπε ὅμως φαίνεται καὶ κατάληψιν τῆς Κερκύρας. Εἶχε ἀποφασίσει νὰ κινηθῇ τότε μόνον ἢ καὶ χωρὶς τὴν Κέρκυραν, ὅπως τοῦ τὸ ὑπέδειξε μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἐξόριστος εἰς Κάρυστον, ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος; Καὶ διατὶ δὲν τὸ ἔπραξε; Ἀπὸ ποῖον ἡμποδίσθη; Ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους; ἀπὸ τὴν ἀνετοιμότητά μας; Διότι φαίνεται ὅτι ἡ κλασσικὴ φράσις τοῦ Τσώρτσιλ ὅτι ἡ μόνη ἐξήγησις τῆς συνθηκολογήσεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸ Μόναχον ἦτο ὅτι αὕτη ἦτο «ἀηδῶς ἀνέτοιμος διὰ πόλεμον» δὲν ἔσχυε μόνον διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Δι' αὐτὴν ὅμως

ἦτο ἀδικαιολόγητος. Ἐνῶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἦτο φυσικὸν μὲ τὸ ἐπικρατοῦν διεθνὲς κλίμα νὰ θεωρῇται ἐπικίνδυνος ἄλλη πολιτική.

Ἡ Ἑλλὰς συνεχίζουσα τὴν πολιτικὴν τῆς ἴσης φιλίας πρὸς ὅλους ποὺ εἶχε ἐφαρμόσει ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν ἀπέφευγε οἰανδήποτε πρόκλησιν ἔναντι οἰουδήποτε, ἰδίως δὲ ἔναντι τῶν δύο δυτικῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων, τοῦ φασιστικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Μεταξᾶς κατηγορηματικῶς ἠρνήθησαν νὰ δεσμευθοῦν δι' ἐνδεχομένην ἐπιδρομὴν τῆς Ἰταλίας εἰς τὰ Βαλκάνια τὸ 1934 καὶ 1936. Τὸ δυσάρεστον εἶναι ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ ἔγινε ἔναντίον μας. Ὅτε ὅμως κατεφάνη τοῦτο ἦτο πλέον ἄργά. Εἵχομεν ἤδη δηλώσει ὅτι θεωροῦμεν ἀτονήσασαν τὴν συμφωνίαν τοῦ 1935 τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις εὐτυχῶς, ἐθεώρει δεσμευτικὴν δι' αὐτὴν ἡ Ἀγγλία, ὅχι ὅμως καὶ οἱ λοιποὶ Βαλκανικοὶ σύμμαχοί μας. Καὶ ἔτσι, ὅταν οἱ Ἴταλοι κατέλαβον τὴν Ἀλβανίαν, οὔτε ἡ Γιουγκοσλαβία ἡ ὁποία ἄλλωστε ἐρωτοτρόπει ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὴν Γερμανίαν οὔτε ἡ Τουρκία εἶχον καμμίαν δέσμευσιν ἔναντι ἡμῶν, ἐν περιπτώσει ἰταλικῆς ἐπιθέσεως. Καὶ ὑπῆρξε ὀλέθριος μῦθος ποὺ ὑπέκλυσε παλαιὰ καὶ δυσεξάλειπτα πάθη ἢ πίστις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἐτήρησε τὰς ὑποχρεώσεις της ἔναντι ἡμῶν. Αἱ μόναι δεσμεύσεις ποὺ ὑπῆρχαν ἦτο ἡ δέσμευσις τοῦ Τσάμπερλαιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν Βουλὴν καὶ τοῦ Daladier εἰς τὴν γαλλικὴν, τὴν ἐπομένην τῆς ἰταλικῆς εἰσβολῆς εἰς Ἀλβανίαν καθ' ἣς «ἂν ἐνέργειά τις ἠπείλει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρουμανίας καὶ ἐναντίον αὐτῆς αἱ κυβερνήσεις αὐτῶν ἐθεώρουν ζωτικὸν νὰ ἀντισταθῶσι, ἢ βρεταννικὴ καὶ ἢ γαλλικὴ κυβέρνησις θὰ ἐθεώρουν αὐτὰς δεσμευμένας νὰ προσφέρουν ἀ ν α λ ό γ ω ς τ ὧ ν π ε ρ ι σ τ ά σ ε ω ν ὅλην τὴν δ υ ν α τ ῆ ν βοήθειαν».

Καὶ ἡ μὲν εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ ἠθικὴ ἐνίσχυσις ὑπῆρξε μεγάλη, ἡ ἀξία ὅμως τῆς ἐγγυήσεως ἦτο μικρά. Ἄν δὲ ἀπέτρεφε ἴσως τὴν ἄμεσον ἰταλικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδος πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ γενικοῦ πολέμου, τῆς ἐδημιούργει προβλήματα μετὰ τὴν κήρυξιν αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Γαλλίας. Ἀκολουθοῦσα καὶ τὴν ἀγγλι-

κὴν συμβουλὴν ἀλλὰ καὶ τὸ πολιτικόν της ἐνστικτον, ἡ Ἑλλὰς ἀπέφυγε οἰανδήποτε πρόκλησιν. Καὶ πρόκλησις θὰ ἦτο πλέον ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ προπαρασκευή. Τὸ λάθος εἶναι ἴσως ὅτι δὲν εἶχε γίνεи ἐνωρίτερον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἀμφίβολον ἂν θὰ ἦτο ἐκ τῶν πραγμάτων δυνατόν.

Ἡ ἄψογος στάσις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἡμπόδισε βέβαια τὸν Ἀξονα καὶ ὄχι μόνον τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Γερμανίαν, νὰ μᾶς θεωρῇ ἤδη πρὸ τοῦ πολέμου ἐχθρούς. «Ἡ Πολωνία, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία ἀποτελοῦν ἐνσυνειδήτως συνηρομολογημένα τμήματα τοῦ ἐναντίον τῆς Γερμανίας στρεφομένου κυκλωτικοῦ κλοιοῦ» ἔγραφε, κατ' ἐντολήν, τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν ὄργανον «*Völkischer Beobachter*». Εἰς τίποτε δὲ δὲν μετέβαλε τὴν κατάστασιν οὔτε διέλυσε τὴν ἐκ τῆς ἀγγλογαλλικῆς ἐγγυήσεως ἐντύπωσιν ἡ δημοσία δῆλωσις τοῦ Ἑλληνος Πρωθυπουργοῦ ὅτι «ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε ἠπειλήθη παρ' οἵασδήποτε μεγάλης Δυνάμεως».

Βέβαια ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀληθὴς μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἦτο ὀρθὴ ἡ κρίσις περὶ τῶν δυνατοτήτων καὶ περὶ τῆς ἰσχύος τῆς Ἰταλίας. Τὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα διαφεύδοντα τὸ δόγμα τοῦ *Karl Jaspers* ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι κἄτι περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι νομίζει ὅτι ἡμπορεῖ νὰ μάθῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του», κατορθώνουν μὲ τὰς κραυγαλέας μεγαλαυχίας των νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς ἰσχυρότερα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι, ἰδίως ὅταν ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ψυχολογίαν τῆς φοβίας τῶν «εὐ φρονούντων». Ἄν καὶ ἡ Ἑλλὰς, ὅπως καὶ ὁλος ὁ κόσμος, δὲν ὑπέκυπτε εἰς αὐτὴν τὴν νοσηρὰν ὑπερτίμησιν τῆς ἰταλικῆς δυνάμεως καὶ εἶχε προπαρασκευασθῇ διὰ τὸν πόλεμον, ἡ εἰσβολὴ δὲν θὰ ἐγίνετο ἴσως ποτέ. Διότι ὅλοι αἱ διαθέσιμοι σήμερον ἰταλικαὶ πηγαὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ *Mussolini* ἐνόμιζεν ὅτι ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπίθεσιν θὰ εἰσῆρχετο θριαμβευτὴς εἰς Ἀθήνας. Καὶ εἶδομεν ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐπίστευαν τὸ ἴδιον.

Ἄλλως ὅμως συνέβη. Καὶ τότε κατεφάνη ἡ ἔλλειψις προπαρασκευῆς. Διότι τότε ἐνεφανίσθη ἡ ζωτικὴ ἀνάγκη νὰ ριφθοῦν οἱ Ἰταλοὶ εἰς τὴν θάλασσαν πρὶν παρέμβῃ ἡ Γερμανία. Ἀλλ' οὔτε προπαρασκευὴ

ὕπνηρχε, οὔτε ἀγγλικὴ βοήθεια, οὔτε ἐξοπλισμὸς κατὰ τοῦ νέου ἀπροσδοκήτου ἐπιφανέντος ἐχθροῦ, τοῦ πρωίμου καὶ βαρέος χειμῶνος.

Γράφει ὁ Μεταξᾶς τὴν 24^{ην} Δεκεμβρίου :

«Δὲν ξέρω, δὲν εἶμαι εὐχαριστημένος μὲ τὴν πορείαν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐπερίμενα ταχύτερα. Μᾶς λείπουν καὶ πάλι ἀεροπορία, μεταγωγικά. Ἀλλὰ αἰσθάνομαι ὅτι ἐνισχύονται οἱ Ἰταλοί».

Καὶ εἰς τὰς 25 Δεκεμβρίου :

«Δὲν ἠμπορῶ νὰ ἡσυχάσω ἀπὸ τρία πράγματα. Ἕλλειψις πυρομαχικῶν καὶ ἂν θὰ εὗρωμεν — ἔχομεν μόνον διὰ 3-4 μῆνας. — Δυσχέρεια ἐφοδιασμοῦ. Ἀπώλεια κτηνῶν — κρυοπαγήματα — ἔλλειψις καμιόν. Ἐὰν λάβουμε 500 ἀπὸ Ἕγγλους, χρειάζονται ἄλλα χίλια. Κακοκαιρία. Χιόνια».

Αἱ ἐγγραφαὶ τοιαύτης φύσεως, στηλιτεύουσai τὴν λιποψυχίαν πολλῶν καὶ κατακρίνουσαι τοὺς Ἕγγλους, οἱ ὅποιοι μόνον περὶ Τουρκίας ἐδείκνυν μέγα ἐνδιαφέρον, εἶναι ἀτέλειωτοι.

Ἄς ἐπανέλθωμεν, ὁμως πρὸς στιγμὴν, πρὸς τὰ ὀπίσω.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὰ τέλη τοῦ 1939 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1940, τῆς Ἰταλίας δισταζούσης δι' οἰονδήποτε ἐγχείρημα, καὶ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου καὶ παραμενούσης οὐδετέρας ὅτε ἐπῆλθε ἡ ἀπροσδόκητος κατάρρευσις τῆς Γαλλίας. Καὶ ὁ Mussolini φοβούμενος μήπως μείνῃ ἔξω τῆς νίκης καὶ τῶν λαφύρων ἔκοψε τὰς γεφύρας, ὅπως εἶπε, καὶ εἰσῆλθε εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς διέτρεχε ἄμεσον κίνδυνον. Καὶ εὐρέθη χωρὶς συμμάχους ἱκανοὺς νὰ τὴν βοηθήσουν, διότι καὶ οἱ Ἕγγλοι ἦσαν ἀπαράσκευοι καὶ χωρὶς σπουδαίας δυνατότητας νὰ ἀμυνθοῦν. Οὐδεὶς δύναται νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν ὅτι δὲν ἐτήρησε τὴν πολιτικὴν ποὺ ἔπρεπε. Δὲν ὕπνηρχε ἄλλη. Οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ συσχετισμὸς μὲ τὴν πολιτικὴν ποὺ ἐνδεχομένως θὰ ἐχάρασσε μετὰ τὸ 1937 καὶ ἰδίως τὸ 1939 ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Τὸ 1934 εἶχε καὶ ὁ ἴδιος ὑποστηρίξει τὴν πολιτικὴν ποὺ ἠκολούθησε κατόπιν ὁ Μεταξᾶς. Καὶ ἂν ἔγιναν λάθη, ἀνεφέροντο εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἀμέτο-

χοι εἰς αὐτά. Τὸ μεγαλύτερον, ὅμως, τὸ ὀλεθριώτερον λάθος ἦτο ἡ ἐλαστικότης τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῶν κοινωνιῶν τῆς Δύσεως, οὐδὲ τῆς ἰδικῆς μας ἐξαιρουμένης, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ βάθος διέκειντο συμπαθῶς πρὸς τὸν Χίτλερ ὡς φράγμα κατὰ τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ καὶ τοῦ ἐνισχύοντος αὐτὸν κομμουνιστικοῦ μύθου.

Εἶναι ἄδικον νὰ συναρτᾶται ἡ στάσις τοῦ Μεταξᾶ τὸ 1938 - 40 μὲ τὴν πολιτικὴν του τοῦ 1914 - 16. Βεβαίως, αἱ δύο πολιτικαὶ ἦσαν ὅμοιαι. Πολιτικαὶ οὐδετερότητος. Τὰ κίνητρα ὅμως ἦσαν διαφορετικά. Καὶ ἐστηρίζοντο εἰς βασικῶς διαφορετικὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀνδρός. Οὐδεὶς Ἑλλήν πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε γερμανόφιλος οὔτε εἰς τὸν Πρῶτον Πόλεμον. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἀγγλόφιλος ἢ γαλλόφιλος. Ὑπῆρξαν ἄνδρες κρίνοντες, ὁρθῶς ἢ ἐσφαλμένως, περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων καὶ βάσει τῆς κρίσεώς των προσανατολίζοντες τὴν πολιτικὴν πὺν ὥφειλε νὰ τηρήσῃ ἡ Ἑλλάς. Βέβαια, εἰς τὴν κρίσιν των ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους ἐγνώρισαν περισσότερον καὶ — τὸ αἰώνιον σφάλμα μας — ὥθουν τὴν πολιτικὴν των γραμμὴν εἰς τὸ πείσμα καὶ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀντιφρονούντων. Ἔτσι, κατὰ καιροὺς ὅλοι ἐθεωρήθησαν προδόται, φανλοκράται, ξενόδουλοι καὶ ὅ,τι ἄλλο οἱ ἐμβρόντητοι ποιηταὶ ἐφευρίσκουν, ἵνα κατὰ Λουκιανὸν ὁμιλήσωμεν, ὅταν περὶ τὰ μέτρα ἀποροῦν!

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς διετήρει πάντοτε τὴν ἐκτίμησιν πρὸς τὸν γερμανικὸν στρατόν. Καὶ εἰς τὸ βάθος ἦτο φυσικὸν νὰ συμπαθῇ καὶ πρὸς τὸ καθεστῶς τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, διότι κατὰ ἀνάλογον ἐπεδίωκε νὰ δημιουργήσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἦτο ὅμως γερμανόφιλος. Καὶ εἶπε τὴν 30 Ὀκτωβρίου μὲ ρεαλισμὸν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν πὺν ἐπιβεβαιώνει τὰ ἀνωτέρω: «Ἀφοῦ ἐπὶ ἐν ἔτος δὲν κατ' ὁρθωσέ ἡ Γερμανία νὰ δαμάσῃ τὴν Ἀγγλίαν, ἡ Γερμανία θὰ ἡττηθῇ».

Τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ δευτέρου τόμου τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Τσῳρτσιλ περὶ τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καταλαμβάνει διακοσίας ἐβδομήκοντα ὀκτὼ σελίδας καὶ ἔχει τὸν τίτλον

«*Alone*», Μόνοι. Ἐννοεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμειναν μόνοι μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Γαλλίας. Ὀλίγαι μόνον σελίδες ἀναφέρονται εἰς τὴν βοήθειαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν βοήθειαν...

Τὴν ἰδίαν λέξιν ἔπρεπε νὰ γράψῃ ὡς ἐπικεφαλίδα ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, προκειμένου περὶ τοῦ πολέμου τοῦ 1940. Μόνη. Διότι μόνη ὑπῆρξε ἡ Ἑλλάς. Ὅπως εἶναι — καὶ ἂς μὴ ἀπατώμεθα — πάντοτε μόνη. Εἰς τὸ σημερινὸν πλέγμα τῶν συμμαχιῶν μας δὲν ὑπάρχει συμπεφωνημένος αὐτοματισμὸς ἀμέσων βοηθείας, ἀλλὰ μόνον ὑποχρεώσεις συνεννοήσεως.

Ἀκριβῶς, ὅμως, δι' αὐτὸ ἡ Ἑλλάς, στηριζομένη καὶ ἄλλοτε καὶ σήμερον καὶ πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν τῆς πατρίδος, πρέπει ἕνα πρὸ παντὸς ἄλλου — πρὸ παντὸς οἰουδήποτε ἄλλου — νὰ ἔχῃ στόχον καὶ σκοπὸν ἱερὸν. Νὰ μὴ τραυματίσῃ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἀρνούμενη εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ δικαίωμα ποὺ κατωχύρωσε ἡ Ἱστορία καὶ κατηξίωσε ἡ θυσία των. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας. Εἶναι τὸ χρέος τοῦτο ἡ ἱερὰ παρακαταθήκη ποὺ ἀφήνει εἰς ὅλους μας ἡ 28^η Ὀκτωβρίου 1940.

Ζήτω ἡ Ἑλλάς.
